

PAHAYAGAN SANG PARTIDO KOMUNISTA SANG PILIPINAS ★ ISLA SANG NEGROS
ANG Paghimakas
GINAUBAYAN SANG MARXISMO-LLENINISMO-MAOISMO SETYEMBRE 21, 2022

Indi mapunggan nga kalayo

Isa ka interbyu kay Kaupod Luis Jalandoni, senior adviser sang National Democratic Front of the Philippines (NDFP), nga nangin direktor sang Social Action Center sang Dayosis sa Bacolod sa panahon sang diktadurya ni Ferdinand E. Marcos Sr. Upod si Ka Louie sang mga mamumugon sa kalamay (mamumugon sa uma kag sa mga sentrales) kag sa mga settler mangunguma sa Negros sa pagsulong sa ila mga paghimakas kontra pagpamigos kag pagpanghimulos. Nag-underground si Ka Louie pagkatapos gindeklara ni Marcos Sr ang martial law tuig 1972.

1. Ano ang kahimtangan sang pumuluyo nga Negrosanon ilabi na sang mga mamumugon kag mangunguma antes na-deklara ang laye militar sadtong Setyembre 21, 1972? Ano ang inyo eksperyensya sa pag-organisa sa ila kag ano ang mga panugod nga paghimakas nga nalunsar kag paano ang pagpundar sang paghimakas masa antes ang laye militar?

Grabe gid ang kahimtangan sang pumuluyo sa Negros, mga mamumugon kag sakada kag mga mangunguma nga settlers sa Negros antes sang laye militar sadtong Setyembre 21, 1972. Kulang gid ang sweldo sang mga mamumugon. Kalabanan Php2.50 lang kada adlaw, bisan ang *minimum wage* sadto Php4.75. Ang mga sakada, nga ginkuha sa Antique, mas manubo pa gid ang sweldo kag ang ila lugar para magpahuway masyado gid ka

indi tawhanon. Gin-land grab, gin-agaw ang duta sang mga settlers sang mga haciendero, politiko kag militar.

Sa Hiyang-hiyang sa Cadiz, gin-land grab ni (Armin) Gustilo ang ila nga duta. Ginhatag ni Gustilo kay Mayor Heracles Villacin bilang regalo sa bulig niya sa eleksyon. Gin-bull doze ang balay sang isa ka settler hasta sa suba. Nagpangayo bulig ang mga taga-Hiyang-hiyang sa *Social Action Center* sang Obispo sa Bacolod. Mga estudyante nga aktibista sang Khi Rho naghangkat sa akon, nga *Social Action Director*, nga buligan sila. Sa umpisa nagduha-duha ako kay siling ko, “Hot potato (kontrobersyal nga isyu) ini, kay si Gustilo isa ka mapintas nga warlord!” Siling sang mga estudyante nga aktibista: “Ano nga klase nga *Social Action Center* ini kon indi maghimo sang tikang kay hot potato ini?” Tungod sa hangkat sang mga estudyante kag pila ka beses nga pangayo sang mga taga-Hiyang-hiyang, nagdesisyon kami nga buligan ang mga taga-Hiyang-hiyang. Naglakat kami, anum kami, lima ka aktibistang estudyante ang upod ko. Peligroso ang pagkadto didto. May nagbulig sa amon nga progresibong politiko.

Pag-abot namon didto, malipayon nga ginbaton kami sang mga mamumugon sa Hiyang-hiyang. Gusto gid nila nga magbato kay Gustilo kag Villacin. Gusto gid nila depensahan ang ila duta. May duha ka tigulang nga babaye nga nagbulig sa amon. Pobre-pobre gid sila. Ang isa ka dingding sang ila balay wala pa mahimo. Ang bayo nila halin sa sako. Siling nila, “mabulig gid kami pero tigulang na kami, indi na kami makaupod sa inyo.” Siling nila, “mahatag kami itlog. Ano ang gusto niyo, 50 counts ukon 25 counts?” Sabat ko, “ano ang 50 counts kag 25 counts?” Sabat nila, “50 counts hard boiled eggs (tinanok nga itlog), 25 counts malasado.” Ang ginpangayo namon, “50 counts.” Ang mga tigulang nga babaye sila si Felomina Elarcosa, 80 kag si Leonila Elarcosa, 50.

Gin-upod namon ang 40 ka taga-Hiyang-hiyang. Nag-bus lang kami. Maayo lang kay makusog ang ulan. Nakalusot kami sa mga guardia ni Gustilo.

Pag-abot namon sa Bacolod, ginkuha sang duha ka abogado namon ang ila mga affidavit, kag gin-akusar si Gustilo kag si Villacin!

Daku nga balita ini. Primero nga bes nga gin-akusar si warlord Gustilo. Na front-page sa *Manila Times* (isa ka pungsodnon nga pahayagan).

Akig gid si Gustilo kag si Villacin. Ginpapatay ni Gustilo ang duha ka taga-Hiyang-hiyang nga nagprotesta. Ginlampusan tubtob mapatay si Felomina, 80, kag Leonila Elarcosa, 50.

Ginkadtu-an ko ang lubong sang duha ka tigu-

lang. Para indi ako mapara sang mga security ni Gustilo, nag-arkila ako sang *Piper Cub* (eroplano nga gamay) kag naglupad sa Sagay kon diin ang lubong. Daku gid ang pasalamat ko sa ila kag mga kaupod nila sa Hiyang-hiyang. Sila ang Hiyang-hiyang martyrs. Ginpatay sila sang Hunyo 18, 1970. Lima ka minuto antes sa paglakat ko, nag-abot ang “killer” (manugpatay) ni Gustilo, ang *Chief of Police* sang Cadiz nagpangita sa akon.

Nagdamo ang mga paghimakas sang pumuluho sa Negros. Mga obrero sa *Victorias Milling Company* (VICMICO) nagwelga sang Agosto 28, 1970. Ang sweldo nila Php3.20 lang kada adlaw kag indi sila pagtugtan sang VICMICO nga magtukod sang ila independiente nga unyon. Ginapilit sila nga magmiembro lang sang “company union,” nga instrumento lang sang management. Ginhambalan namon sila nahanungod sa ila mga kinamatarong. Nag-umpisa sila magtu-on sang ila mga kinamatarong. Ang Vice-Presidente sang VICMICO, upod ko sa kolehiyo sa *La Salle*, nag-reklamo sa akon. “How dare you take our workers and teach them to strike!” (Ngano ka man nga daw gusto mo pa kuhaon ang amon mga mamumugon kag tudloan sila nga magstrike!) Ang sabat ko: “You do not own them! We are studying about their rights.” (Indi mo na sila ginapanag-iyahan! Nagatuon kami bahin sa ila kinamatarong.)

Ginpahog niya ako, “Isugid ko ini kay Bishop Fortich!”

Sabat ko, “Go ahead! We are studying the *Social Encyclicals of the Church*.” (Sige ah! Nagatuon kami sa mga sinulat angut sa katilingban sang Santo Papa sang Simbahan.)

Tungod kay ginpahalin sang VICMICO ang mga nagmyembro sa independiente nga unyon, nag-umpisa ang welga sang mga mamumugon!

SETYEMBRE 21, 2022

ANG **Paghimakas**

Nagapasalamat ang *Ang Paghimakas* sa mga kontribusyon agud mangin madinalag-on ang ini nga isyu. Sa pagpauswag sang aton *Ang Paghimakas*, ginapangabay sa tanan nga bumalasa nga padayon nga magamot sang mga balita, piktyur, istorya kag iban pa nga sinulat. Nagapangayo man kami sang inyo mga suhestyon kag komentaryo paano pa gid ini pauswagon.

angpaghimakas@protonmail.com

negrosrevportal.wordpress.com

Daku gid ini nga paghimakas kay ang VICMICO may reputasyon nga maayo. Anum ka bulan ang welga sang mga mamumugon. Nagmisa kami nga mga pari sa *strike area*, damo gid ang nagpartisipar: mga madre, estudyante, kag damu nga *settler* mangunguma. Kinse kami nga pari ang nag-concelebrate (upod nga nagmisa).

Sang Nobyembre 1, 1970, nag-long march (lakbayan) kami para sa mga mamumugon halin Victorias hasta Bacolod, 34 ka kilometro. Sobra isa ka libo kami. Pag-abot sa Silay, nagdemonstrasyon kami sa Plaza. Dason nagsulod kami sa Simbahan, napulo kami nga pari nga nag-concelebrate. Ang mga *streamers* ginbutang sa altar nga daw gina-uyatan sang mga santos, kag ang mga placards nga kontra-Vicmico ara sa *communion rail* (lugar antes sa altar)!

Dason nagmartsa kami pakadto sa Bacolod. Nagpadala kami sang *press releases* (pahayag para sa media) nga dala sang mga madre sa mga istasyon sang radyo. Sa Bacolod, nagmartsa kami sa siyudad kag sa Plaza!

Sa isa pa gid ka-strike ang sa Bais, Negros Oriental. Didto nagwelga ang mga mamumugon. Sa Hacienda Milagrosa ang mga mamumugon, sang napatay ang isa ka tigulang, nangayo sang bulig sa haciendero. Ginhabuyan sila sang isa ka banig! Pagkatapos sang pila ka adlaw, may napatay nga bata. Nangayo sila liwat sang bulig, ginhabuyan sila sang isa ka karton!

Sa grabe gid nga kaakig nila, nagpiket sila sa balay sang haciendero. Indi siya makagwa! Nagdemanda sila sang *minimum* nga Php4.75 pesos. Sa kahadlok sang haciendero, matapos ang 11 ka adlaw, nagpasugot siya! Daku nga kadalag-an! Naglapta ini, daw “*wild fire*” (indi mapunggan nga kalayo) sa bilog nga Bais!

Linibo nga mamumugon sa Bais nagwelga man! Ginpahalin sila sang mga hacendero. Nagpatindog sila sang mga payag sa mga kanal, sa duta nga indi ma-claim sang mga hasyendero. Sang gab-i libo-libo ang mga suga sang mga mamumugon nga nagwelga!

Nahadluk ang mga hasyendero. Nagkuha sang mga soldado ni Durano sa Cebu. *Warlord* siya sa Cebu. Sa isa ka hacienda nga nagwelga, naka-partisipar ako. Gin-guba sang mga bayaran nga *goons* ang mga payag sang *strikers* sa kanal. Pagkatapos, naglakat ang mga bayaran nga *goons*. Duha lang ka guardiya nga may-uyat nga *carbine* ang nabilin. Sila ang naga-guardiya sa tractora.

Sang nagalakat na ang mga armado nga *goons*, nag-sugod ang mga mamumugon nga ipatindog liwat ang ila mga payag. Naggiho ang duha

ka armado nga guardia. Sang gin-atubang sila sang mga welgista, nagpalupok ang isa ka guardia. Ang mga bayaran nga armadong *goons* indi pa malayo, nagbalik sila kag nagsigi palupok.

Kami, upod sa mga welgista, nag-atras sa kanal. Ginhabuyan namon sila sang mga bato. Ang ila hepe na-igo sa ulo. Sige kami atras hasta sa mga katubuhan. Sang nagbalik kami, may welgista nga naigo sa ulo, kag iban pa nga napilasan. Mga asawa nila nagasinggit kag nagahibi. May *weapons carrier* (salakyan pangmilitar) nga ginmaneho ko dala ang mga pilason sa ospital sa Dumaguete.

Sadtong gab-i, nagmiting ang mga welgista. Nabatian nila sa radyo, ang obispo nagasiling sa ila nga dapat sila mangin “*peaceful*” (malinong)! Daku gid ang kaakig nila, nga sila pa ang ginasingangan sang obispo nga mangin “*peaceful*”!

Sa mga mangunguma nga *settler* sa Sur sang Negros, damu-damo gid nga mga duta sang *settler* nga ginahatag kag ginabaligya sa mga landlords sang gobyerno. Php1.00 lang kada ektarya! Ini nga mga duta, gintamnan na sang mga *settler* mangunguma sa malawig nga tinuig. Gina-land grab ang ila duta. Ang tawag sang gobyerno mga “*pasture lease*” (arkila para sa pastohan). Sa isa ka erya, ginhatag sa isa ka haciendero nga Lopez, 2,000 ka hectarya. Siling sang *forest guard* (bantay lasang), wala sang *settler* didto.

Tungod kay nakilala namon ang *Anti-Malaria Unit* nga nagalibot kag gina-dokumento nila ang pag-spray nila, nakita sa dokumento nga 200 nga pamilya sang *settler* ang ara didto.

Damu nga mga *settler* mangunguma ang nagbato. Upod kami sa *Social Action Center* kag na-

kita namon kag nag-upod kami sa ila paghimakas.

Nota: Sang nagdaug ang pungsod Cuba sa idalum sang liderato ni Fidel Castro sang 1959, ginkansela niya ang 10 milyon ka piculs nga kontrata sa Estados Unido. Gin-land reform ni Fidel Castro ang bilog nga Cuba.

Tungud sini, ang US naghatag sang quota nga 10 milyon ka piculs sa lain-lain nga pungsod. Ginhatag ang 27% sang quota sa Pilipinas. Amo ini ang

rason nga damu nga haciendero nangita duta kay nangin daku gid ang ganansya sa pagtanum sang kalamay.

Antes sa pagdeklara sang martial law, damu-damu na gid ang mga paghimakas sang pumuluyo sa Negros. Mga mamumugon kag mga settler mangunguma nagbato gid kag naghimakas kontra sa pagpamigos sa ila.

2. Sa temprano nga bahin sini paano gin-atubang sa rebolusyonaryo nga hanay sa Negros ang laye militar? Ano ang inyo personal nga eksperyensya?

Ang una gid ang paglikaw nga madakpan kami. Amo na nga amon mga pwera nag-underground. Sang mga 1973, ang mga aktibista nga pamatan-on ginpakadto namon sa CS (*countryside/kaumhan*) para mag-organisa sa pumuluyo. Tungud sang madamo nga mga aksyon protesta antes pa sa laye militar, may mga grupo

na sa CS na pwede kadtuan kag magsugod organisa.

Daku ang nabulig sang mga taong simbahan sa paghatag sang seguridad kag mangin taytay sa pag-organisa sa mga settler mangunguma. Ang mga madamu nga paghimakas antes sa laye militar naka-abre sang mga lugar.

3. Ginasiling na ang laye militar nangin tambok nga kondisyon para sa rekrutment sang NPA, ano ini ka matuod sa Negros? Mahimo bala ninyo nga ipaambit kung paano napundar ang mga larangan gerilya sa isla sang Negros, mga kabudlayan nga nasumalang kag paano ini ginpangibabawan? Ano ang mga kadalag-an nga nalab-ot?

Sang Enero 1973, nag-abot si Kaupod Pendong (Edmundo Legislador). *Deployed* siya halin sa Panay. Ang Negros, ginbutang na sa idalum sang Panay. Si Ka Pendong, naka-*training* anum ka bulan sa Isabela, Northern Luzon. Sa pag-abot niya, natukod ang *Special Negros Party Secretariat* (SNPS).

Upod ako sa pag-organisa niya sang isa ka konsultasyon sang mga organisador sa lainlain nga lugar sa Negros. Ginhambalan kon ano ang mga *characteristic* (kinaiya) nga ginapangita para magpundar sang NPA. Dapat may masa nga may eksperyensya sa paghimakas, bisan ligal pero militante kag malayo sa lugar sang militar. Sa konsultasyon, madamu nga mga lugar nga gusto mag-umpisa sang NPA. Ang napili, tatlo lang, tungud kay indi man madamu ang mga kadre nga *available* (ara). Ang napili ang mga lugar Sud-Este (Candoni, Hinobaan, Ilog, Cauayan, Kabankalan kag Sipalay *area*), tungud man sang madamu nga paghimakas nga militante. Didto man may maayo nga angut sa mga taong simbahan nga daku ang bulig.

Sadtong Enero-Pebrero ang duha ka grupo sa Sud-Este nag-umpisa na. Sa isa ka lugar, nagmiting ang mga kaupod sa isa ka grupo sang militante nga mga mangunguma *settler*. Ginpamangkot nila ang mga kaupod, “FFF (*Federation of Free Farmers*)

kamo?” Ang sabat nila, “Indi. NPA kami!” Ginhakos sila sang mga mangunguma, “Dugay na namon kamo ginapanamkon!”

Sa isa pa ka lugar indi malayo sadtong una nga grupo, amo man ang natabu.

Amo ini, sadtong sa una nga mga bulan sang 1973, ang binhi sang NPA sa Negros. Sa mainit gid

nga pagbaton sang masa, sa pagpalangga kag militante nga pagsuporta sang masa, dira natawo ang NPA sa Negros.

Kadasig sa ila nakatukod sang mga barrio *organizing committees* (Komite Pang-organisa sa Barrio).

4. Ano ang sitwasyon sang ekonomiya kag politika sa Negros sini nga panahon? Ano ang mga paghimakas sang mga mamumugon sa sentrales kag mga mamumugon sa uma?

Sadtong 1972 kag mga tuig antes, grabe gid ang sitwasyon sa Negros. Daku gid ang ganansya sang mga hasyendero kag grabe gid ang pagpami-gos sa mga mamumugon kag mga mangunguma. Sobra-sobra gid ang pag-abuso sa mga mamumugon, pati na ang mga obrero sa mga sentral. Kag grabe gid ang kondisyon sang mga sakada. Ang mga mangunguma nga *settler* sa dalagku gid nga erya sa kabukiran, terrible gid ang *land grabbing*!

Nasulat ko na sa ibabaw ang madamu nga malapad kag militante nga paghimakas sang mga mamumugon kag *settler* mangunguma. Madamu sini ginbuligan sang mga pamatan-on kag mga tawo sang simbahan. Diri nag-umpisa man ang mga nangin aktibo sa *Christians for National Liberation* (likom nga organisasyon sang mga taong simbahan). May isa ka pare gani, nga nagsulat sang “*Pastures of the Rich*” (Pastohan sang Manggaranon) nga ginpakita gid ang paghimulos sa mga mamumugon kag mangunguma. Ginlarag-way diri ang importante nga pagmuklat (“*conscientization*”) sang mga mamumugon. Siling sang isa ka mamumugon, “Sang una, permi lang ako nagalakat sa landong sang akon amo. Subong, nagalakat ako nga may akon gid nga kaugalingon nga landong!”

5. Sa tunga sang grabe nga pasismo, paano nabuka ang kakugmat nga ginpalapta sang diktaduryang Marcos? Ano ang “breaking point” (nakapabag-o sa kahimtangan) sa Negros nga nagtulod sa pagbwelo sa kabublagan kontra-diktadurya?

Sa panan-aw ko, ang pagkabaganihan sang mga pamatan-on nga aktibista kag organisador nakabuka sa kakugmat sang diktaduryang Marcos. Sang 1974, isa ka kaupod, si Ofelia Caña, nagsaka sa bukid sa East Negros (CHICKS area). Ang iya nanay nagahibi. Ginsulatan siya ni Ofelia, “Nay, ari ko diri sa bukid, upod ang mga mangunguma. Malipayon ako. Kinahanglan ko lang ang bendisyon ninyo ni Papa.” Nagahibi nga nagsulat ang Nanay: “Batuna ang amon nga bendisyon. Palangga ka gid namon.”

Temprano nga bahin sang 1974, si Ka Ofelia kag apat ka kaupod gindakop ni Sgt. Presquito (kumander sang *Philippine Constabulary*), isa ka

manugtortyur. Ginpapanaug sila sa balay. Ginpamangkot sin-o ang mga kaupod nila. Sang indi sila magsabat, ginpalukpan ang ila mga tuhod. Ginpangmangkut sila liwat. Indi gihapon sila magsabat! Gintiro na gid sila todutodo. 150 ka basiyo sang bala ang napulot sa may bangkay nila.

Ang mga bangkay nila ginhaboy lang sa atubangan sang munisipyo. Ginkuha sang mga pumuluyo kag ginlubong. Naghimo sila sang komposo para sa lima ka martyr. Nangin inspirasyon sila.

Si Sgt. Presquito ginpatay sang mga NPA. Daku ang kalipay sang pumuluyo.

6. Ano ang nangin papel sang kada sektor sa panahon sang laye militar? Partikular sa sektor sang simbahan, nagsukat ang ika-50 nga anibersaryo sang CNL sini nga 2022, ano ang nangin mapuslanon nga papel sang simbahan sa panahon sang laye militar? Paano nagpakig-isa sa pumuluyo ang taong simbahan kag nagsuporta sa paghimakas sang masang anakbalhas?

Daku gid ang nangin papel sang sektor sang simbahan. Mga progresibong pari sa Simbahan Katoliko, pati na sa mga Pilipino Independiente, kag mga madre, seminarista, *church workers*, kag ispesyal mga misyonaryo sang Columbano nga madamu na-assign sa Sud (South) sang Negros hasta sa kabukiran. Naging importante sila sa pag-organisa sang mga mangungumang settler nga dira man nagsugod ang mga NPA.

Sa panahon sang laye militar nag-anunsyo si Marcos nga ipa-“*encirclement*” (kibunon) niya ang NPA! Indi niya ini nahimo sa Mindanao kag sa Negros, kay ang mga militanteng Columbano nagguba sining iya plano nga “*encirclement*”! Mga Columbano nga miltante nagdala sang bulig, hasta mga riple, sa ila *golf bags*, pakadto sa NPA sa bukid. Siling nila makadto sila sa misa sa mga kapilya.

Sila man ang nagbuka sang plano ni Marcos, kay tungod ila gin-angut ang lain-lain nga mga *guerrilla fronts* (larangan gerilya) sa lain-lain nga mga probinsya. Kay sila makabiyahé nga indi mahibal-an sang militar ni Marcos! Si Padre Jack Hynes kag iya mga kaupod, indi lang sa Negros, pati na sa Mindanao kag Luzon ang daku gid nga nakabulig sa NPA.

7. Sa pagbalik subong sa poder sang anak sang diktador, ano ang inyo nakita nga palantandaan sang pasismo sa panahon sang laye militar sa Negros sang una kag sa subong?

Sige gihapon ang mga pagbomba, indi lang sa mga erya, pero labi na gid sa mga sibilyan nga mga komunidad. Madamu gihapon ang pagpatay sa mga mangunguma. Ara man gihapon ang ginatawag nga *red-tagging* kag pag-aresto sang mga lider masa, abogado, kag iban pa nga patriyotiko.

Ang *National Democratic Front* (NDF) gin-butang naman sa lista nga terorista. Ako man kag lima pa ang ginhingadlan nga terorista sadtong Mayo 2022. Bag-o lang gin-anunsyo nga ako, si Coni Ledesma, Concha Araneta, kag Porfirio Tuna gina-akusar sang mga krimen nga may *life imprisonment*

(tubtob buhi nga pagkaprismo).

Gina-propaganda sang rehimen Marcos Jr nga indi gid sila gusto nga may *peace talks*. Ginasing nila nga maluya na ang rebolusyonaryo nga pwersa, dapat mag-surender na. Wala nila ginasapak nga madamu gihapon ang mga rebolusyonaryo nga paghimakas. Ara gihapon ang mga prente gerilya, sobra 110 sa 74 ka probinsya sa total nga 85 probinsya sa Pilipinas. Kag ara gihapon ang mga opensiba sang mga NPA sa lain-lain nga lugar sa Pilipinas.

8. Ano ang mga mapanghangkat nga hilikuton sang mga rebolusyonaryo subong sa pag-balik sa isa ka Marcos sa poder?

Wala na kung iban, sigihon gid ang paghimakas sang pumuluyo. Nangin madinalag-on kontra sa tatay na diktador, subong sigihon hasta mangin madinalag-on!

Ang isa ka beteranong kaupod, si Kaupod Rita Baua, nga aktibista na sang 1972 kag sa *International*

Desk sang Bayan, nga nagmasakit kag napatay sining 2022, nahambal namon ni Coni, tatlo lang kaadlaw antes siya napatay. Ang siling namon, “Kaupod Tarits, TULOY ANG LABAN! Ang sabat niya, “FIGHT, FIGHT, FIGHT!” **RF**

Like. Share. Follow.

NegrosRevPortal